

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Розглянута соціокультурна комунікація в контексті становлення та розвитку інформаційної культури. Показано, що суть комунікації полягає в діалоговій комплексності, у визнанні й розумінні, у кооперативному ефекті духовної інтеграції в конкретному інформаційному середовищі.

Ключові слова: *комунікація, діалог, інформація, інформаційна культура.*

Постановка проблеми. Розуміння динаміки культури неможливе поза вивченням процесів комунікації. Феномену комунікації (поряд з інформацією) в рамках сучасної культури як інформаційно-комунікативної системи надається онтологічне значення. Комунікація (від лат. *communicatio* — зв'язок, повідомлення) у традиційному розумінні означає процес соціальної взаємодії (спілкування), взятий у його знаковому аспекті.

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що соціально-психологічний напрям досліджень ототожнює комунікаційний процес зі спілкуванням, розглядаючи спілкування як вид комунікації. Ми ж слідом за М. Каганом [1, с. 144] будемо концентрувати свою увагу не просто на інформаційних взаємозв'язках (контактах) між людьми, а на сукупності інформаційного обміну та аксіологічної складової.

Як підкреслюють багато сучасних дослідників, спілкування не зводиться ані до психологічної форми міжособистісного спілкування, ані тим більше до обміну інформацією. Сьогодні ні в кого не виникає сумнівів, що це, перш за все, філософська категорія, яка відноситься до усіх рівнів відносин між особистостями, групами, спільнотами, оскільки суть спілкування полягає у проникненні у внутрішні світи, життєві смисли його учасників [2-4].

Виходячи з цього, будемо визначати спілкування як необхідну передумову реального функціонування суспільної свідомості на основі подолання смислового простору культури суб'єктами соціокультурної комунікації, що і є метою даної статті.

Комунікацію у вузькому сенсі як процесу перекодування вербальної в невербальну сферу і навпаки, розглядає Г. Почепцов; «історично комунікацією було саме це: примушення іншого до виконання тієї або іншої дії, Тобто для комунікації істотний перехід від говоріння одного до дій іншого». І далі: комунікація «... дозволяє здійснювати обмін у фізичному просторі, по суті, не фізичними величинами» [5, с. 14-15].

Технологічний ракурс даного визначення цілком справедливий для певної сфери досліджень (наприклад, менеджменту), однак не вичерпує смислової багатоплановості даного соціокультурного феномена. Незвичайним для певних сфер соціального знання уявляється і визначення Т. Орлової, що характеризує комунікацію через обмін інформацією, знаннями та інтелектуальною власністю [6], хоча, на наш погляд, перераховані «обмінні одиниці» і є множинами, що пересікаються,

Як «трансплантація ідей», з акцентом на «силовому» впливі, поняття комунікація розглядається в деяких російських доробках з менеджменту [7-9], У відомому, соціологічному словнику Н. Аберкромбі та ін, комунікація трактується як «передача повідомлень від однієї сторони до другої, ... припускає циркуляцію значень», при цьому, масовий характер сучасної комунікації підкреслюється в її визначенні як «повідомлення багатьом від небагатьох» [10, с. 132-133].

Аналогічні визначення даються у спеціальній культурологічній літературі при характеристиці комунікації соціокультурної. Наприклад, у роботі І. Лисаковського «комунікація художня» — це «спілкування (взаємозв'язок) людей за допомогою мистецтва, яке фактично охоплює всі сторони функціонування культури» [11, с. 79], тобто спочатку передбачається, що комунікація набуває соціокультурного сенсу у зв'язку зі специфікою обміну інформацією (у даному випадку — художньою) в соціумі та культурі як соціальній системі.

М, Хоруженко розглядає соціокультурну комунікацію як «сукупність процесів соціальної взаємодії, в ході яких відбувається обмін інформацією, який зумовлює породження, зміну штучних об'єктів» [12, с. 209]. У даному визначенні увага концентрується на зміні штучних об'єктів, тоді як за межами дослідницького інтересу

залишається сам суб'єкт «соціальної взаємодії», фізична й ідеальна буттєвість якого зумовлює саме існування культури та соціуму (звідси й термін — «соціокультурна комунікація»).

На нашу думку, максимальна структурованість і теоретична відповідність реаліям простежується у дослідженні російського вченого в галузі теорії соціокультурної комунікації А. Соколова, який визначає даний феномен культури як «рух смислів у соціальному часі й просторі» [13, с. 27, 39]. Відмітними особливостями соціокультурної, комунікаційної взаємодії дослідник виділяє осмислене повідомлення і соціальне середовище (на відміну від психологічного простору внутрішньоособистісної комунікації), А поняття «сенсу» визначає через такі продукти духовної діяльності людини, як знання, вміння, емоційні переживання, вольові впливи [13, с. 30]. У свою чергу, соціокультурна комунікація залежно від учасників поділяється на мікросоціальну (безпосередній контакт на психологічному рівні), мінісоціальну (суб'єкти — соціальні групи всередині соціуму), макросоціальну (суб'єкти — суспільство в цілому, держави, цивілізації),

Зрозуміло, при усій змістовній єдності (обмін смислами, духовними цінностями) перераховані види соціокультурної комунікації розрізняються за цілями й завданням, використовують різні комунікаційні засоби, є різними за специфікою і вимагають особливого розгляду. У дослідженні соціокультурної комунікації як «інструменту» перетворення загальнозначущого в індивідуально значуще в діяльності, наприклад, засобів масової інформації, особливий інтерес представляє макросоціальний рівень, коли комунікаційним суб'єктом виступає суспільство, нерозчленоване на групи.

З позицій концепції соціокультурної динаміки, множення інформації як визначального параметра епохи і внутрішньої властивості культури «створює основу і умови для вибору нової програми розвитку суспільства», позначаючи інформаційну культуру як «базовий параметр порядку соціальної системи, що розвивається» [14]. З цієї точки зору, інформаційна культура, за твердженням І. Рибаківа, «вибудовується як частина загального соціокультурного простору, який самоорганізовується у процесі діяльності індивідів за допомогою інформаційно-комунікативної взаємодії і наповнюється параметрами порядку, що виражають узагальнені культурні смисли інформаційного суспільства» [15, с. 282],

Акцентуючи увагу на тому, що формою руху інформації є комунікація, як взаємодія з приводу здійсненого смислового вибору, слід погодитися з точкою зору українського дослідника О. Дзьобаня, що поза обміном смислами неможливими є інформаційні множини, а, отже, і вибір, адекватний цільовим установкам суб'єкта. Комунікація (обмін смислами) в історичному вимірі (успадкування, соціальний досвід) — це трансляція, це відтворення й оновлення довготривалих параметрів порядку інформаційно-комунікаційної системи культури [16, 17],

Слід зазначити, що в синергетичній термінології культурні смисли можна розглядати як параметри порядку. Розробляючи концепцію параметрів порядку в культурі, О. Астаф'єва пропонує виділити два типи: спеціальні та загальні [18]; І. Рибаківа визначає параметри порядку як короткотривалі й довготривалі [19].

Ми вважаємо, що увага дослідників до категорії «трансляція» не є випадковою, оскільки саме трансляція підтримує гомеостатичне ядро культури, її традиції, довготривалі параметри порядку, є стабілізуючим регулятором суспільного устрою в контексті нескінченної безлічі випадкових взаємодій,

Трансляція в культурі — це особливий вид комунікації, сенс якої зводиться до руху знань і досвіду в соціокультурному часі, цілеспрямовано здійснюваного соціальним суб'єктом. У цьому процесі здійснюється трансляція інформації та успадкування певного досвіду, тобто трансляція й передача, засвоєння від покоління до покоління соціального досвіду, представленого зразками, традиціями, обрядами, нормами, принципами. Тут деяка односторонність «успадкування» не означає абсолютної пасивності реципієнта, консервативності простого відтворення інформації в силу того, що змінюється контекст інформації, що сприймається і впливає на її розуміння, пояснені, У процесі трансляції включаються історично стійкі характеристики культури, довготривалі параметри порядку, які в період соціальних трансформацій піддаються впливу нових культурних смислів, що утворюються,

Враховуючи прийняте в контексті даної статті поняття культури як загальних принципів смислоутворення й смислообміну, для визначення специфіки нової інформаційної культури необхідно виділити культурні смисли сучасного суспільства, які трансформуються. До них слід віднести національно-культурний менталітет (систему світосприйняття, світорозуміння), традиції (здійснений відбір минулих і

актуальних норм, цінностей, ідеалів як символів ідентичності) і тезаурус (попередню поінформованість, ступінь розвитку, здатність сприймати й генерувати інформацію).

Менталітет, як відомо,— є сукупністю архетипових догматів, символів, міфів, стереотипів національного мислення, особливостей глибинної психології й фундаментальних, стійких рис характеру даного етносу. Основні смисли, реальні якості менталітету, часто визначаються через соціальність, Історичність, приналежність до конкретного соціуму, самоідентифікацію, багат шаровість.

Перераховані соціокультурні феномени (довготривалі параметри порядку), які реалізують Історичну спадкоємність і підтримують соціальні системи в період становлення нової інформаційної культури, відчувають вплив короткотривалих параметрів порядку, до яких дослідники відносять фактори, пов'язані з віртуалізацією, мережевою логікою несформованого суспільства. Це — роль інформації (рівень технічного розвитку суспільства), миттєвий доступ до її джерел (звідси — значущість ЗМІ, інтернету), що забезпечує інтеграцію та міжмережеву взаємодію, формування колективного інтелекту на основі діалогу культур, окремих індивідів. Це, у свою чергу, змінює співвідношення між традиціями й новаціями, сприяючи соціалізації інтелекту кожної особистості, розуміння нових норм і цінностей (причому, далеко не завжди кращих зразків).

Функціональна значущість перерахованих факторів полягає в їх комунікативності, що забезпечує інформаційні множини як умову для вибіркового відбору інформації. Передача випадково виниклої інформації поступово підвищує її цінність за допомогою посилення смислового навантаження (в силу природи мови) актуальних ідей та синергії інформації інших індивідів. У результаті механізм внутрішньої самоорганізації утворює нову системну впорядкованість, єдність інформаційної культури на основі узгодженої дії різноманітних культурних смислів; великої і все зростаючої кількості джерел інформації.

Національно-культурний менталітет, інтелект, культурні традиції й людина — це, на наш погляд, основоположні складові розвитку майбутньої інформаційної культури. Чим сильнішою є культурна традиція, чим довше вона зберігалася, тим більше можливостей для розвитку конкретної спільноти. Дослідження діалогу інтелекту, культурних традицій і людини як моделі розвитку майбутньої інформаційної культури не тільки визначає особливості її розвитку, а й створює умови для з'ясування тих

прийнятих нами обмежень у способах передачі інформації і моделювання зовнішнього світу, що і буде сприяти формуванню майбутньої інформаційної культури. У зв'язку з цим можна констатувати, що, на думку багатьох вчених саме ідея внутрішнього діалогу пов'язана з отриманням якісної повноцінної інформації та її засвоєнням. Можна припустити, що розвиток діалогічного суспільного інтелекту обумовлює, у свою чергу, й розвиток інформаційної культури.

Таким чином, розглянуті нами соціокультурні феномени існують і змінюються в інформаційній єдності, тобто в русі інформації, який здійснюється через комунікацію й трансляцію.

Соціально-філософський аналіз досліджуваної проблеми, на наш погляд, дозволяє умовно класифікувати наукові підходи на дві основні дослідницькі парадигми, два різних погляди на місце і роль комунікацій у соціумі, з одного боку, це парадигма функціоналістська, яка розглядає комунікаційну діяльність з суто утилітарних (користі або вигоди) позицій досягнення заданого результату. З іншого боку, парадигма соціокультурна, яка припускає розгляд комунікації як найважливішої складової соціальних процесів, як активну дію з перевлаштування світу, по суті, конституювання соціальності (а також відтворення і трансформацію соціальних зв'язків, структур). Таким чином, світ (і природний, і соціальний) є інтерсуб'єктивним, а наше знання про нього накопичується у процесі соціалізації [6]. У даному дослідницькому контексті, на наш погляд, комунікації приписується глобальна соціотрансформативна і навіть соціокреативна роль.

Підкреслюючи саморегуляцію комунікаційних суб'єктів, інтерсуб'єктивність буття і смисловий аспект соціальних взаємин, погодимося з точкою зору У. Матурани й Ф. Варели про систему комунікації як «певний тип взаємної координації поведінки» [20, с. 171-172], узгоджену взаємодію в контексті аутопоезису — «конститууючої ознаки життя» [20, с. 51-52].

Здатність системи до «самовідтворення» (аутопоезис) слідом за У. Матураною була розглянута Н. Луманом в руслі комунікативної парадигми. У контексті аутопоезису культура — що саморозвивається, постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем, яке є більш комунікаційно насиченим, Тому, щоб не розчинитися у соціумі, система культури спостерігає сама себе, фіксує те, що відбувається між системою і середовищем, а також всередині самої системи, Саме цю здатність системи Н. Луман

визначає як соціокультурну комунікацію. Тобто комунікація є не просто акт відправки повідомлення і тим більше не його зміст як такий. Комунікація є триєдність інформації (змісту), повідомлення (передачі змісту) і розуміння [21]. Тому, підкреслює Н. Луман, обговорюючи питання про те, як мас-медіа маніпулюють інформацією і думками, важливо розуміти таку маніпуляцію не як ефект, вироблений ними у зовнішньому середовищі, а як внутрішню проблему самої системи. Слухачі й читачі беруть участь у мас-медіа, і розуміння — внутрішній елемент системи, це одна зі складових триєдності комунікації [21].

Аналогічну думку висловлювали У. Матурана і Ф. Варела: «феномен комунікації залежить не від того, що передається, а від того, що відбувається з тим, хто приймає передане, а це щось дуже відмінне від «передаваної інформації» [20, с.173],

Розуміння, стверджує В. Тарасенко, є результат комунікації як «синергійного поняття», як «механізму налаштування, узгодженості, що з'єднує, що створює спільність між тими, хто спілкується» [22]. У даних судженнях В. Тарасенка, на наш погляд, підкреслюється значущість феномена комунікації для громадського менталітету та соціальної поведінки, а також для дослідження аудиторії при аналізі системи ЗМІ.

Визначення комунікації як консенсусної взаємодії систем, що самоорганізуються, збігається з точкою зору А. Соколова [13], оскільки консенсус через розуміння в соціокультурній взаємодії досягається за допомогою обміну смислами (знаннями, емоціями, волею) між соціальними суб'єктами, які являють собою людинорозмірні системи, що саморозвиваються.

Розуміння або визнання є базовою цінністю гуманітарної культури, результатом спілкування суб'єктів будь-якого рівня і природи, який зумовлює статус, положення даного суб'єкта у світі інших суб'єктів. Стверджуючи ідею консенсусу через розуміння і визнання ми акцентуємо увагу на обміні інформацією, а не просто на її «передачі», яка в буквальному сенсі передбачає скорочення обсягів інформаційних, смислових одиниць у одного з взаємодіючих суб'єктів. Обмін — це взаємозбагачувальна інтеракція, зворотній зв'язок, що реалізується на основі загального соціального досвіду, мови, розуміння.

Цивілізація, як єдина світова культура, можлива, на думку О. Хілтухіної, «лише через порозуміння, яке досягається шляхом відкритості усіх форм існування думок і їх обміном» [23, с. 33].

У діалогічній філософії М. Бахтіна «бути — значить спілкуватися діалогічно». Як позначають сучасні дослідники, взаємообмін, діалогізм соціального буття триєдино проявляється у соціокультурній комунікації [3; 6; 13; 24]:"

— як взаємодія «Я» і «Ти» як двох суб'єктів діалогу, що утворюють буття, яке самопізнається:

— як комунікації смислових позицій («субстрат» діалогу — інтелектуальна активність);

— як спільна вербальна комунікація суб'єктів («діалог реплік») у ситуації безпосереднього спілкування.

Представлені варіанти соціокультурної комунікації як внутрішня характеристика якості соціокультурної системи реалізуються в діалогічному відношенні суб'єктів (як діалог суб'єктів думки, так і діалог суб'єктів дії), що забезпечує єдність і гармонізацію соціальних структур і зумовлює цілісність системи культури.

Таким чином, як висновок, зазначимо, що суть комунікації полягає в діалоговій комплексності, у визнанні й розумінні, у кооперативному ефекті духовної інтеграції в конкретному інформаційному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Каган М.С. Мир общения: Проблемы межсубъектных отношений / М.С. Каган. — М.: Политиздат, 1998.— 315 с.
2. Брижко В.М. Про концептуальні основи системного впорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері України / В.М. Брижко / Інформація і право.— 2012. — № 2 (5). — С. 10-17.
3. Висоцька О.Є. Комунікація як основа соціальних перетворень (у контексті становлення постмодерного суспільства): Монографія / О. Є. Висоцька. — Д.: Інновація, 2009. — 316 с.
4. Дзьобань О.П. До питання про інституціоналізацію комунікаційного простору / О. П. Дзьобань // Інформація і право. — 2012. — № 1 (4). — С. 81-89.

5. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г. Почепцов. — М.: Рефл-бук: Ваклер, 2001. — 651 с.
6. Орлова Т, М. Коммуникация, информация, коммуникационный менеджмент / Т.М. Орлова: Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.koism.rags.ru/publ/articles/18.php>.
7. Кузнецов Ю.В. Основы менеджмента / Ю.В. Кузнецов, В.И. Подлесных. — СПб.: ОЛБИС, 1998. — 190 с.
8. Репин В. В. Бизнес-процессы: моделирование, внедрение, управление / В. Репин. — М.: Манн. Иванов и Фербер, 2013. — 511с.
9. Каменюкин А. Г. тресс-менеджмент / А. Г. Каменюкин, Д.В. Ковпак, — М.: Питер, 2012. — 206.
10. Социологический словарь Н. Аберкромби, С. Хилл, Б. Тернер: пер. с англ. И.Г. Ясавеева; под ред. С.А. Ерофеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Экономика, 2004. — 619 с.
11. Лисаковский И. Н. Художественная культура. Термины. Понятия. Значения. Словарь-справочник / И.Н. Лисаковский. — М.: Изд-во РАГС, 2002. — 238 с.
12. Хоруженко М.К. Культурология / М.К. Хоруженко // Энциклопедический словарь. — Р-н-Д.: Феникс, 1997.— 639 с.
13. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации / А. В. Соколов. — СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 461 с.
14. Василенко Л. Л. Информационная культура в контексте глобальных изменений / Л.Л. Василенко, И.Н. Рыбакова: [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/D48VasilinkoRybakova.htm>.
15. Рыбакова И.Н. Параметры порядка социокультурного пространства формирующегося информационного общества / И. Н. Рыбакова // Нелинейная динамика и постнеклассическая наука. — М.: РАГС, 2003. — С. 282-290.
16. Дзьобань О. П. Філософія інформаційних комунікацій: Монографія / О.П. Дзьобань. — Харків: Майдан, 2012. — 224 с.
17. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: Монографія / О. П. Дзьобань. — Харків: Майдан, 2013. — 360 с.

18. Астафьева О. Н. Синергетический подход к исследованию социокультурных процессов: возможности и пределы / О.Н. Астафьева. — М.: Изд-во МГИДА, 2002. - 295 с.
19. Рыбакова И. Н. Становление современной информационной культуры в системе государственного управления: автореф. дис. ... канд. социол. н.: 22.00.08.— М., 2002. — 24 с.
20. Матурана У. Древо познания: биологические корни человеческого понимания / У. Матурана, Ф. Варела / Пер. с англ. Ю.А. Данилова. — М.: Прогресс-Традиция, 2001. — 223 с.
21. Луман Н. Реальности массмедиа / Никлас Луман. Пер. с нем. А. Ю. Антоновского. — М.: Праксис, 2005. — 256 с.
22. Тарасенко В. Что такое организация — подходы Никласа Лумана и аутопойезиса / В. Тарасенко. Городское управление. — 2000. — № 7.— С. 28-32: Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://emsu.ru/um/default.asp?year=2000&nom=7>.
23. Философия Всеединства в контексте проблемы «Восток-Запад» русских мыслителей / Е.Г. Хилтухина; отв. ред. М.Г. Каган. — Улан-Уде: Изд. БГУ, 2002. — 198 с.
24. Виноградова Н. Л. Коммуникативные уровни социального бытия / Н. Л. Виноградова [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ssu.samara.ru/philosophy/>.